

פרשת כי תצא "בכל דרכיך דעהו" (משלי ג:ו)

בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה א
בראשית ברא אלוקים, ששה דברים קדמו לבריאת העולם, יש מהן שנבראו, ויש מהן שעלו
במחשבה להבראות, התורה והכסא הכבוד נבראו, תורה מגין שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית
דרכו...

רש"י בראשית פרק לב

(ה) גרתי - לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר, אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שבכרנני (לעיל
כז כט) הוה גביר לאחיק, שהרי לא נתקיימה בי. דבר אחר גרתי בגימטריא תרי"ג, כלומר עם לבן
הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתיג ולא למדתי ממעשיו הרעים:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף עא עמוד א

תניא נמי הכי, רבי יהודה אומר: אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול ובמראה ובקומה אינו נעשה בן
סורר ומורה. מאי טעמא - דאמר קרא: איננו שמע בקלנו מזקול בעינן שוין - מראה וקומה נמי
בעינן שוין. כמאן אזלא הא דתניא: בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב - דרוש
וקבל שכר...

התורה - חוק וסדר או דרך חיים?

המקנה קידושיין הקדמה

(רבי פינחס ב"ר צבי הירש הלוי הורוויץ נולד בעיר טשורטקוב שבפולין בשנת תצ"א (1730)
למשפחת רבנים. למד תורה מפי אביו שהיה אב"ד בטשורטקוב, ומפי אחיו הגדולים ר' נחום, לימים
אב"ד בעיר פרסקרוב, ור' שמואל שמלקא, לימים רבה של העיר ניקלשבורג. מאוחר יותר התקרבו
האחים ר' פינחס ור' שמואל לר' דב בר ממזריטש, תלמיד הבעש"ט. ספרו הידוע ביותר הוא 'ספר
הפלאה', הכולל למעשה שלושה ספרים: 'ספר כתובה' על מסכת כתובות, 'ספר המקנה' על מסכת
קידושיין, וספר 'פנים יפות' - דרשות על התורה וחמש מגילות.)
אמנם אמרו חז"ל עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי כבר פתחנו בפתיחת מסכת כתובות מה שכתב
הרא"ש דהא דאין מברכין בתורה כשעוסק במשא ומתן ואח"כ יושב ולומד משום דאף כשהוא
עוסק במשא ומתן דעתו על למודו, והוא מה שאמר הכתוב (משלי ג ו) בכל דרכיך דעהו והוא יישר
אורחותיך שלא יאמר האדם אם לא יסיר דברי תורה מלבו לגמרי ויהי' מחשבתו לשמים אולי יטעה
במו"מ, על זה אמר והוא יישר אורחותיך וחפץ ה' בידו יצליח. וזה שאמר דוד המלך ע"ה כי אם
בתורת ה' חפצו וגו' אפילו בשעה שעושה חפציו ואמר ע"ז וכל אשר יעשה יצליח. ויש לפרש בזה
מה שאמר הכתוב יצו ה' אתך את הברכה באסמך ואמרו חז"ל (תענית ח ב) בדבר הסמוי מן העין,
דהיינו אף שלא ישים כל עיני שכלו בעשיית חפציו יצו ה' ברכתו ויצליח וזהו בדבר הסמוי מן
העין. אבל בעת עסקו בתורה יעשהו קבע שתהי' מחשבתו פנוי' לעסק התורה וזהו מה שאמרו חז"ל
(שבת לא א) בפסוק והיה אמונת עתך ששואלים נשאת ונתת באמונה קבעת עיתים לתורה. שבשעת
משא ומתן יהי' לבו בטוח באמונת השי"ת ויהי' דעתו על למודו כמו שכתב הרא"ש אבל בעת עסקו
בתורה יעשנה קבע ויסיר מלבו כל טורד עסקיו:

הרב ליכטנשטיין

"לכל מקום שתלך המצוות מלווין אותך"

כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או
על הביצים לא תקח האם על הבנים. שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך
והארכת ימים.

כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו.
לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר זרע ותבואת הכרם.

לא תחרש בשור ובחמר יחדו.
לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו.
גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה
(כ"ב, ו-יב).

רש"י (ח ד"ה) מבאר את סמיכות המצוות:
אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה, שמצוה גוררת מצוה, ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים. לכך נסמכו פרשיות הללו.
לפי פירוש זה, הסמיכות קשורה לפסוק ז - "למען ייטב לך והארכת ימים": במדרש רבה לפרשתנו עמדו חכמים על כך ששילוח הקן הוא אחת משתי המצוות היחידות שגילה הקב"ה מתן שכרן; רש"י מוסיף בעצם שהשכר אינו רק חיים ארוכים אלא גם חיים איכותיים יותר - בית חדש, משק חקלאי ובגדים נאים.

ממדרש רבה עצמו (כי-תצא ג) עולה הסבר שונה לחלוטין לסמיכות הפרשיות:
דבר אחר: 'כי יקרא קן צפור לפניך' - הדא הוא דכתיב 'כי לוית חן הם לראשך' וגו' (משלי א', ט). מהו 'לוית חן'? ... אמר רבי פנחס בן חמא: לכל מקום שתלך המצוות מלווין אותך. מנין? שנאמר 'כי תבנה בית חדש' וגו'. עשית לך דלת - המצוות מלוות אותך, שנאמר 'וכתבתם על מזוזות ביתך'; אם לבשת כלים חדשים - המצוות מלוות אותך, שנאמר 'לא תלבש שעטנז'; הלכת לגלח - מצוות מלוות אותך, שנאמר 'לא תקיפו פאת ראשכם'; אם היה לך שדה והלכת לחרוש בתוכה - המצוות מלוות אותך, שנאמר 'לא תזרע כרמך כלאים'; אם קצרת אותה - המצוות מלוות אותך, שנאמר 'כי תקצר קצירך בשדך' וגו'. אמר הקב"ה: אפילו לא היית עסוק בדבר אלא מהלך בדרך, המצוות מלוות אותך, שנאמר 'כי יקרא קן צפור לפניך בדרך'.
יש המחלקים את מרחבי הקיום האנושי לשניים: חלק אחד קשור בצורה מובהקת לעבודת ה' - קרבנות,

תפילה, תשובה וכו'; חלק שני קשור לדברי הרשות - כלכלה, מסחר, חקלאות וכיוצא באלו. לפי גישה זו, יש להפריד הפרדה גמורה בין שני החלקים: עבודת ה' של האדם אינה קשורה כלל לעיסוקיו היומיומיים, ומאידך אין כל קשר בין ענייני העולם לבין עבודת ה'.
מתוך גישה זו צמחה עמדה מרחיקת לכת אף יותר: כיוון שעבודת ה' מובהקת ועמוקה אפשרית רק במרחב הקיום הראשון, יש לצמצם ככל האפשר את המרחב השני ולהיזר מכל עיסוק בפיתוח העולם ובבנינו.

המדרש שראינו שולל את שתי הגישות הללו: "לכל מקום שתלך המצוות מלווין אותך" - ההלכה קשורה בצורה אינטנסיבית לכל תחומי החיים. "מלוא כל הארץ כבודו" - "לית אתר פנוי מיניה".
בכל מה שאדם עוסק עליו להרגיש כפוף לרוח ההלכה; ההלכה מלווה את האדם גם כאשר הוא עוסק בענייני העולם. אין הכוונה שגם כאשר עוסק האדם בתחומים אלו הוא נתקל פה ושם בכמה מצוות. מצוות אלו מלמדות כי מרחב הקיום כולו כפוף לדרישות ההלכה, וגם כאשר אין מוטלות על האדם הגבלות רבות, הוא חייב לחוש שההלכה מלווה אותו לכל מקום. ברור אפוא שהעיסוק בתחומי החיים המעשיים מותר, ופעמים שהוא אף מחויב.

בסוף דבריו אומר המדרש שגם כאשר אין האדם עושה מאומה, ההלכה עמו: "אפילו לא היית עסוק בדבר אלא מהלך בדרך - המצוות מלוות אותך"; "לית אתר פנוי מיניה" ואין רגע פנוי ממנו. רעיון זה מבואר בהרחבה על ידי הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ג הלכות ב-ג) ובשמונה פרקים (פ"ה), בעיקר על פי המשנה באבות (פ"ב מי"ב) "וכל מעשיך יהיו לשם שמים".

אדם רשאי, אם כן, לעסוק בתחומים רבים, אך תמיד עליו לזכור שהמצוות ילוו אותו בכל תחום שבו יעסוק. לשם כך חייב אדם לחזק את אישיותו כבן תורה ולתת לה ביטוי בכל עיסוקיו. היהדות הדתית לאומית חרתה על דגלה את קידוש החיים ומדגישה ללא הרף את הצורך לעסוק בכל תחומי החיים. אלא שחייבים להקדים לעיסוק בתחומים אלו הכנה: אדם חייב לעצב את אישיותו כבן תורה, מתוך הכרה שההלכה תלווה אותו גם בעיסוקים הללו. באופן פרדוקסלי, דווקא מי שעתידי לעסוק בתחומים הרחוקים מעולם הישיבה חייב להיות בן תורה במובן העמוק ביותר ולבנות את אישיותו באופן מקסימלי בתקופת לימודיו בישיבה.

הרב יצחק ברנשטיין ז"ל

נהג לפרש את הפסוק "ושננתם לבניך... בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך" (דברים ו, ז) כמתייחס לאופן האידיאלי שבו יש ללמד את ילדינו, באמצעות דוגמה אישית. ההתנהגות הטבעית שלנו בבית וברחוב בכל מצב, ביום או בלילה, היא זו שמותירה רושם ארוך טווח אצל ילדינו. הם מביטים בנו בכל עת: כאשר אנו כואבים וכאשר אנו שמחים. הם רואים אותנו במצבי לחץ ובמצבי רוגע, והם סופגים את הכל. איננו זוכרים תמיד את הדברים שהורינו אמרו לנו, אך אנו בוודאי יודעים מי הם היו ומה הם עשו. אנו מושפעים עמוקות ממעשיהם: לא רק מן המעשים עצמם אלא מן האופן שבו פעלו.

רש"י בראשית פרק כה

(כב) ויתרוצצו - על כרחך המקרא הזה אומר דורשני, שסתם מה היא רציצה זול וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה, כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת, עוברת על פתחי עבודה זרה עשו מפרכס לצאת.

חזקוני דברים פרק יח

(יג) תמים תהיה עם ה' אלקיך לשון שלמות אל תאמר אהיה ירא יראה אחרת עמו כמו שמצינו בגרי אריות שכתוב עליהם את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים ונמצאת עמו חסר ביראה אלא תהיה ככלי מלא תם ושלם מענין אחד כלומר שלם תהיה עמו בכל מעשיך ובכל מחשבותיך ועל זה אמר שלמה בחכמתו בכל דרכיך דעהו וגו'.

שמות פרק ב

(יא) נִיקְיָו בְּיָמִים הָאֵלֶּם נִיגְדַל מֹשֶׁה נִינְצָא אֱלֹהֵינִי נִירָא בְּסִבְלַתְּם נִירָא אִישׁ מִצְרַיִם מִכָּה אִישׁ עֲבָרִי מֵאֲחֵיו: (יב) נִינְפֵן כַּה נִירָא כִּי אִין אִישׁ נִינְפֵן אֶת־הַמִּצְרַיִם וְנִינְמַנְהוּ בְּחֹל:

אלשיך דברים פרק כא

כמאמר הר"י והרמב"ם ז"ל (הלכות דעות פ"ג ג) על פסוק (משלי ג ו) בכל דרכיך דעהו, כי אפילו בדרכיך המתמייחסים אליך כאכול ושתה ושינה ומשגל וכיוצא כי תאכל לשובע נפשך לקיימך בגופך ולא למלא בטנד, וכי תנום וכי תישן לא למעצנים רק למען ינוח לך להתחזק לעבוד את בוראך. וכי תשכב את אשה שכבת זרע לא למשכב דודים רק לקיים זרע קדוש ישראל אשר תזרע בקדושה ובטהרה למען יצא פרי צדיק עובד אלהים. וכי תקנה מאת עמיתך או מכור לא להעשיר ולהתענג בדשן העולם הזה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק, רק למען חייד להתפרנס בכבוד מיגיעת כפיך לעבוד את ה' עשה מהתורה קבע ומהמלאכה עראי. וההיקש בכל יתר צרכי בני האדם עד הסך את רגלך ומימי רגלך גם אלה לקיים מקרא שכתוב (ויקרא יא מג) אל תשקצו את נפשותיכם, למען תהיה הנשמה שניתנה בך טהורה חלק אלוה ממעל במקום טהרה, ולא בין המשפתיים מקום הטנופות, ותתפלל ותקרא ותשנה תורת ה' תמימה בכלי טהור מסולק כל טיגוף וחלאה. נמצא כי גם הנפש הקדושה תהיה לה מבוא לעבוד את ה' בכל ענייני תוכיות ביתך הוא הגוף:

משנה מסכת אבות פרק ו משנה ט

אמר רבי יוסי בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום אמר לי רבי מאיזה מקום אתה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני אמר לי רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות אמרתי לו בני אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלווין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד שנאמר (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות היא תשיחך לעולם הבא וכן כתוב בספר תילים על ידי דוד מלך ישראל (תהלים קי"ט) טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף ואומר (חגי ב') לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות:

"כתבינו בספר החיים - למענך אלוקים חיים"